

№ 5. — С. 481–488.

7. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. — Л.: Наука. 1978. — 240 с.

8. Івченко С.І. Занимательно о фитогеографии. — М.: Молодая гвардія. 1984. — 176 с.

9. Івченко І. С. Історична інтерпретація видів дендрофлори України // Укр. бот. журн. — 1984. — Т. 41. — № 3. — С. 94–101.

Л.Г. Рева

УКРАЇНСЬКІ ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ БОНДАРЧУКА

Бондарчук Сергій Федорович — кінорежисер, актор, педагог, культурний і громадський діяч, народний артист СРСР (1952), Лауреат Ленінської (1960), Державних премій СРСР (1952, 1984) та Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1982), Герой Соціалістичної Праці (1980). Народився 25 вересня 1920 р. у с. Білозерка на Херсонщині в родині голови колгоспу. Закінчив Всесоюзний державний інститут кінематографії (1948), в якому згодом викладав (з 1971). Знявся в українських фільмах: «Тарас Шевченко» (1951), «Іван Франко» (1956), «Овід» (1980, роль Монтанеллі), читав вірші Тараса Шевченка в художньо-документальній стрічці «Тарас» (1989). Поставив кінокартини: «Поля людини» (1959), «Війна і мир» (1966–1967, Премія Американської кіноакадемії «Оскар», 1968), «Ватерлоо» (1970), «Червоні дзвони» (1982) та ін. Помер 20 жовтня 1994 р. у Москві. Похований на Новодівичоми увинтарі.

Ім'я нашого співвітчизника, видатного актора, режисера і педагога Сергія Федоровича Бондарчука органічно вписане в історію вітчизняного та світового кінематографа .

Ми прагнули, звернувшись до багатогранної творчої діяльності С. Бондарчука, торкнутися її українських витоків, показати якщо не прямий, то опосередкований вплив українського контексту на мистецьку спадщину великого майстра. На нашу думку, становлення С. Бондарчука як самобутньої особистості в кінематографічному світі було б немислимим без усього того, що Україна привнесла в його духовне життя, що могло сформуватись лише на землі його предків, будучи безпосередньо поєднаним з духом України та її народом, ментальними та культурними константами. Його постать — невід'ємна ланка не лише в сві-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

ті кіно, а й в цілому в історії української культури.

Про великого митця написано чимало спогадів і біографічних праць, однак, російські дослідники та мас-медіа практично майже не торкалися проблем духовних впливів української землі на формування рис його характеру: сквпий, почасти злоблений біографічними деталями, фактаж, майже фотографічне згадування про зйомки кінофільму «Тарас Шевченко», «Овід» тощо не розкривають творчої багатогранності С. Бондарчука.

Особистість Сергія Бондарчука — яскрава, самобутня, неповторна — приваблювала всіх, кому довелося зустрічатися з ним на життєвих дорогах. Джерелом творчості була чарівна природа Херсонщини, односельці, люди з роботящими руками і ніжною влачею. Чесність і доброзичливість, інтелігентність, любов до праці, моральна чистота, органічна єдність з природою — саме цими рисами наділяв С. Бондарчук — кінорежисер і актор — образи героїв у своїх фільмах.

Найважливіше значення для формування особистості митця, його психологічного складу мала родина — як носій традицій у способі сприйняття та осмислення світу, настанов до внутрішніх і зовнішніх збудників. «Все починається з дитинства... З матері, батька, бабусі і дідуся. З озера чи лісу, який поруч з домівкою, з поля, з неба, з рідної хати» [1, С. 13]. — писав він у своїх спогадах. Ранньому і різнобічному розвитку С. Бондарчука передовсім зобов'язаний своєму батькові, Федорові Петровичу. «Батько в своїх рішеннях був людиною суворою. Він любив співати, любив вірші, шанував поезію Шевченка і Пушкіна. Цінував класичну і народну музику, захоплювався живописом і сам трохи малював» [1, С. 17]. С. Бондарчук завжди пам'ятав батькові слова: все ж таки хотілося, аби син був інженером, лікарем, мав якусь земну професію, а вже коли і артистом, то — «бути актором, а не комедіантом». Це і стало девізом та сенсом усього життя митця.

Мати С. Бондарчука, Тетяна Василівна, була людиною поетичною, глибоко відчувала й любила пісню. «В душі відкидала мій «несерйозний вибір», та все-таки не засмвчувала мене різкими протестами: «Йди до діла з усією душею, все терпи від нього... І не чекай легкої радості, і не жалійся. Якщо ти ділу виявишся по душі, то й радість прийде. Тільки не скоро, і не легка. І сьогодні її слова мені видаються віщими» [1, С. 25].

Спостережливість, кмітливість, допитливість складали основу його натури. Ці якості доповнювалися мрійливістю і силь-

но розвинutoю увагою. «Пам'ятаю до деталей своє перше втікання з дому в «далекі краї» з бажанням помандрувати, побільше взнати, хотів пробитися до Усврійської тайги. Та прийшлося відвідати лише Херсон, який був для мене найбільш близьким. Мою увагу розбудували оповідання про старовинний маєток, залишки якого збереглися в Білозерці. Виявилось: це маєток діда Пушкіна — Ганнібала», — згадував митець [1, С. 24]. Ймовірно, що пізніше юначу увагу весь час бентежила думка екранізувати твори Пушкіна, але то все буде згодом.

У становленні С. Бондарчука як актора і режисера відіграло роль багато чинників. Перш за все — любов до рідного краю, його природи, народу. Народна пісня, думка, українська література з полум'яним шевченківським словом, твори М. Гоголя глибоко запали в душу С. Бондарчука. Вони відкривали перед допитливим юнаком новий, незнаний світ, допомагали повному осмислити скарби народної творчості, сприяли розвитку його індивідуальності.

Непересічну роль у формуванні митця відіграв О. Довженко, легенда світового кіномистецтва, письменник, художник, який справив на С. Бондарчука сильне, незабутнє враження могутністю таланту, образністю думок, українською поетичністю мислення. Його лекції в Всесоюзному державному інституті кінематографії, які слухав С. Бондарчук, участь нехай у невеликій епізодичній ролі в фільмі Олександра Петровича «Мічурін», а головне — сама особистість видатного діяча української культури — полишили незгладимий слід в свідомості актора, який зізнавався: «Можливо, головний, найголовніший урок Довженка і є в тому — в любові до людей, заради яких ми живемо, мучимося творчими муками і створюємо фільми» [1, С. 10–11]. «Пам'ятаю, Довженко невпинно повторював нам, молодим, шойно вступаючим до світу кіно: «Ми живемо в великий час... Ось чому найголовніше, про що ми зараз повинні подумати, — велика тематика. Це одне із найкардинальніших питань... Коли я говорю про велику тему, я говорю про необхідність великої теми і великих проблем в наш час» [1, С. 137]. Значно пізніше, вже багато чого реалізувавши в житті, О. Довженко підкреслював: «За яку б тему не брався кінематографіст, до якого б часу не звертався — далекої історії чи фантастичного майбутнього, він завжди має бути сучасним» [1, С. 136]. Це була одна з вимог всесвітньо визнаного класика кіно, видатного майстра, революційного художника. Особливо О. Довженко на-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

голошував на необхідності великої ширості і великої правдивості майстра: «... Приготуйте найчистіші фарби, художники... Ми будемо писати відшумілу юність свою... Приберіть геть всі п'ятаки мідних правд. Залиште лише чисте золото правди», — писав О. Довженко в кіноповісті «Шорс» [2, С. 136–138]. Це стало для С. Бондарчука його творчим кредо, мірилом основних життєвих цінностей.

Уважно стежачи за роботою великого майстра, він учився в Олександра Петровича, і пізніше сам в своїй творчості використовував традиційні і новітні методи, застосовував прийоми свого учителя: «Довженко завжди був невдоволений і вже зробленим, і тим, що робив. Для нього було мучкою дивитися власний матеріал. Чому? Та тому, що, примусивши себе подивитися готовий матеріал, він обов'язково його доопрацьовував. Так могло продовжуватися до нескінченності», — згадував С. Бондарчук [3, С. 62–63]. Ознаками високої громадянської та режисерської проби, вимогливістю до себе і своєї праці, позначена і вся творчість С. Бондарчука. Найціннішим в спілкуванні з учителем стали для нього доброзичливість, коректність, делікатність. Він власним прикладом навчав шанувати людську гідність, чужу позицію, а водночас — вміти бути твердим і не поступливим в принципових питаннях.

Акторським дебютом С. Бондарчука стала дипломна робота — роль підпільника Валька в кінофільмі за романом О. Фадєєва «Молода гвардія» (реж. С. Герасимов, 1948), що мала надзвичайний успіх. Дія картини відбувається в Краснодоні, і його герой, за задумом режисера, розмовляє українською, щоб природніше відтворити Донбаське середовище. Уже сама зовнішня типажність актора з самобутніми рисами українського характеру, типові ознаки побуту, одягу, спілкування були ніби замовлені кінематографом, а до цього приєдналася ще й дивовижна наполегливість, помножена на обдарування. Талановито втілений герой С. Бондарчука справляє враження реально існуючої людини. Акторові на той час було лише 26 років.

Наступною серйозною акторською роботою була заглавна роль в кінофільмі «Тарас Шевченко» (реж. І. Савченко) Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка, за яку С. Бондарчук відзначено Державною премією СРСР (1952) та премією Міжнародного кінофестивалю в Карлових Варах (1952), а також званням народного артиста СРСР. Фільм охоплював 18-річний період життя поета. «Я приступив до роботи над роллю задовго до зйомок. Савченко читав мені уривки з майбутнього сценарія.

радився з кожною, знову написаною сцени, посвячуючи спочатку в авторські сценарні замисли, а потім, протягом всієї сценарної роботи, і в творчі плани образотворчого, монтажного, звукового вирішення, залучаючи мене до спілкування з художниками та композитором фільму» [3, С. 70]. — згадував митець. Він вчився режисерській майстерності в І. Савченка. «Його яскравий, самобутній почерк не міг не вплинути на мене».

Коли згодом знімали кінокартину «Овід» М. Машенка, С. Бондарчук та молодий актор А. Харитонов гуляли по довженківському саду, тополиною алеєю Савченка: «Ось таким же недосвідченим, як ви, Андріє, лише трохи старшим, постав я перед великим майстром нашого кіномистецтва Ігорем Андрійовичем Савченком, коли він запросив мене на роль Т. Шевченка. Ось цією алеєю ходили ми з ним, і він годинами розповідав про своє бачення фільму, про драматургічну будову кожного епізоду, вводив мене в поетичний, філософський світ великого поета. Це були і мої перші режисерські уроки. Ігор Андрійович був не лише режисером, а й прекрасним педагогом» [4].

Змалку кохаючись на поезії та малярстві Кобзаря, С. Бондарчук настільки захопився майбутньою роллю, що став «консультантом» з шевченкознавства: «Було не просто прочитано понад трихсот різноманітних книг і матеріалів про поета, його сучасників та епоху, але й співставлено, проаналізовано чимало фактів та документів, що торкалися Шевченка» [5, С. 34]. Відтворюючи характер Кобзаря, С. Бондарчук передав всю глибину його трагедії та непохитну моральну стійкість, поєднав душевну дисгармонію й непорозуміння героя з навколишнім світом з дивовижною його сердечністю і гуманністю. В «Шоленнику» поета є запис: «Всі роки приниження й наруги пройшли нібито не торкаючись мене».

С. Бондарчук говорив: «Вірші, пісні Шевченка увібрали в себе душі народні, вяву, талант, саму душу народу. Тому й дорогими вони будуть завжди, як відлуння рідної землі» [3, С. 72].

Критика високо оцінила роботу майстра: «Образ Шевченка в цьому фільмі за психологічною глибиною, емоційною силою, за простотою, ясністю, людяністю — одне з найкращих досягнень радянського кінематографа» [6]: «У Шевченка-Бондарчука була та щаслива впевненість у собі, те відчуття власної сили, які оволодівають художником на порозі великих звершень. Особисте відчуття артиста, який приступає до своєї найважливішої роботи, співпало з настроєм героя» [7]: «Для самого Сергія Федо-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

ровича роль Шевченка залишалася найвлюбленішою, найхвилюючішою... Актор вперше відчув себе в явному житті природньо й вільно, вперше грав з повною внутрішньою віддачею, вперше відчув абсолютну єдність слова й фізичної дії» [8].

Своєю переконливою грою С. Бондарчук справив величезне враження на Івана Миколайчука, який пізніше теж відтворив образ Т. Шевченка в кінематографії. Через кілька років І. Миколайчук писав: «Коли мені самому випало грати Шевченка в фільмі В. Денисенка «Сон», Шевченко Бондарчука явився переді мною як найвищий зразок істового, подвижницького проникнення в сутність відтворюваного образу... вмінням створювати образи, в котрих взагальнюється, згущується зміст народного життя, народної історії...» [9].

На Київській кіностудії художніх фільмів актор зіграв ще одну головну роль — І. Франка в однойменній картині «Іван Франко» (1956), відтворив роль Монтанеллі в кінофільмі «Овід», за що отримав Державну премію УРСР ім. Т. Шевченка (1982), на Укркінохроніці 1989 р. в художньо-документальній стрічці «Тарас» митець читав дикторський текст.

«Будучи зайнятим в Києві на зйомці, постановкою складного спектаклю, він встигає подивитися першу кінокартину І. Миколайчука, дві частини незакінченого фільму талановитого актора, кінорежисера Л. Бикова, що передчасно загинув», — пише в своїх спогадах про співробітництво з С. Бондарчуком колишній директор кіностудії ім. О. Довженка М. Машенко [10].

В Україні С. Бондарчук знімав і батальні сцени кіноепопеї «Війна і мир». 6 років творчого життя віддав він цій багатосерійній постановці. Бородинська битва — художній і ідейний центр кінороману — знімалась в нас на Закарпатті, так само, як натурні сцени наступної кінокартини С. Бондарчука «Ватерлоо». Сповнені глибокого філософського змісту, роздумів про долю народів, обидва ці фільми закликають любити нашу прекрасну землю, оберігати її від зла, найстрашнішим з яких є війна.

Не випадковим є звернення С. Бондарчука до творчості М. Шолохова, в якого він знаходив адекватну своєму дарові документальну епічність, силу глибинного духу насущного життя.

Під час роботи над кінофільмом «Доля людини», він, як актор та режисер, звертався думками та відчуттями до України, оскільки Кубань, де відбувалася дія фільму, увібрала в себе ознаки українства. Акторові були близькими герої М. Шолохова, передусім відтворюваний ним образ Андрія Соколова, в якого все відібрала

війна: дружини, сина, але не Батьківщини, не любов до своєї землі. Саме ця любов до безкраїх південних степів, до батьківської хати-мазанки, зі світлицею, де в рушниках висів портрет Т. Шевченка, а його слово було, мов рядки зі Святого Письма, не раз на вертала актора і режисера С. Бондарчука до використання цієї натури в кінострічках. Якось актор зізнавався: «Мене з дитинства оточувала природа — хвилі Дніпра, кувшинки в річці, степ без кінця та краю, наша маленька хата.» [1, С. 24]. Та й не лише за цими ознаками герої М. Шолохова були близькими йому: «...доля батька мого, робітника, майстрової людини, колишнього в Широчанці і парторга, і голови колгоспу, виконуючого ці нелегкі за тими часами «посади», багато в чому схожа з долями шолохівських героїв» [3, С. 44]. — зізнавався С. Бондарчук.

Мотиви пам'яті в їх різноманітних виявах розкривають широту здобутків митця. Природа, пейзажі південних степів в кінофільмах С. Бондарчука виступають невід'ємними від зображуваного. Митець увійшов в історію як неперевершений майстер розлогих широких кінополотен, плодотворний і самобутній, як сама родюча земля, щедро напоєна сонцем, з чарівними в своїй величі картинами природи українського півдня, з мужніми, працьовитими і на рідкість достовірними героями, яким віриш і на яких обов'язково хочеш бути схожим. Та й не тільки це. «Для Шолохова поняття істини в мистецтві пов'язане перш за все з глибинним осяганням народного характеру, незвичайною зіркістю погляду, прозорливим проникненням в поезію земного, істинно незвичайним знанням того, про що він пише. Кожен рядок його — пошук цієї істини» [3, С. 40]. Проте не відразу С. Бондарчукові дісталася ця роль. «Спочатку в нього (Шолохова) було недовір'я до мене — людини міської: «чи зможу влізти в шкіру» Андрія Соколова, характеру, який він побачив в самій серцевині народного життя? Він довго розглядав мої руки і сказав: «У Соколова руки ж інші»... [3, С. 47] Вже пізніше, мешкаючи в будинку М. Шолохова, С. Бондарчук, одягнений в костюм Соколова, йдучи на зйомку, чув: «Андрій наш на роботу пішов».

В стрічці «Вони воювали за Батьківщину» вічними, незмінними постають південний степ, його білоголові пагорби, хутіречь, який губиться в липневих сьвітінках, одинокий вітряк, що похмуро опустив долу свої величні крила. Все це до шему нагадує рідний український пейзаж. І сам хутіречь, куди входять залишки потріпаного в боях полку, й біленькі хатки, куди на подвір'ях, телятко на прив'язі, жувавель біля криниці, похилений тин, біла

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

фіранка в відкритому віконці і жодної людини на вулиці. — все це в своєму спокої та вічності, неймовірно далеке від війни. Але саме цей «спокій» передає напруженість неспокою дійсності. В цьому фільмі С. Бондарчук продовжив розпочатий ще в «Долі людини» показ людини в екстремальних умовах, в її єднанні з оточуючим світом, в невід'ємності від всього свіщого. Такий стан творчої людини, на думку філософа, літературознавця, мистецтвознавця, М. Бахтіна, цілком закономірний: «Я в світі безвихідної дійсності, а не випадкової можливості» [11]. Власне, ця не декларована, а карбована в серці злитість із відчуттям причетності до всього, що відбувається в світі, сприймається як першопричина дарованої долею златності С. Бондарчука побачити і розкрити цей світ ніби вперше. «Чи не чуло це, коли письменник бере кольори та запахи рідної землі і втілює їх в слові? Так народжується дещо нове, неповторне, і життя — що минуло, пройшло — продовжується знову» [3, С. 42]. — писав С. Бондарчук.

С. Бондарчук неодноразово згадував слова свого вчителя: «Я завжди думав і думаю, що без гарячої любові до природи людина не може бути художником. Та і не лише художником. — писав О. Довженко. — Сам же він любив природу самовіддано» [3, С. 66]. Як важливо художникові з дитинства спостерігати схід сонця в полі, вдихати пахощі трав, відчувати дихання природи. І він бачив ці українські ранкові зорі, розливи рік, яблуні в цвіт. Можливо, ці згадки дитинства відобразились в пейзажах «Долі людини», пройнятих таким гострим відчуттям південної української весни, степів Херсонщини [7, С. 10]. Створюючи кіноверсію повісті «Степ» А. П. Чехова, вродження Приазов'я, С. Бондарчук згадував: «Я думаю, що Антон Павлович, подивившись «Степ» на екрані, не став би мене лаяти і фільм би йому сподобався» [1, С. 104].

Ще під час навчання С. Бондарчука в ВЛІКв, С. Герасимов виховував у студентів вміння глибоко проникати в світ людських почуттів, психологію та нюанси характеру своїх героїв. Звертаючись до творчості М. Гоголя, С. Герасимов, залюблений в його поетичну прозу, неодноразово читав уривки з «Тараса Бульби» і так образно аналізував «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», що не можна було не проїнятися любов'ю і шаную до незвичайного письменника з України. «Мертві душі» він вважав шедевром [5, С. 26]. Саме під впливом цих «читань» С. Бондарчук все життя мріяв поставити «Тараса Бульбу».

Кіноепопея «Війна і мир», вибрана С. Бондарчуком для екранізації, також не випадкова. Українське коріння Л. Толстого

та С. Бондарчук їх світогляд, якимось дивним чином спонукали останнього до велетенського за своїм розмахом охоплення роману. Відомо, що екранізація творів Л. Толстого завжди жевріла в серці С. Бондарчук. «Толстой охоплює і моє життя і все, що мені близьке. Стихія Толстовського генія співзвучна безкрайньому морю. Читаєш його і занурюєшся в такі глибини людської душі, воєдино зливаю з природою, і відчуваєш хвилювання, яке йде вшир, хвилювання почуттів, підвладне колам, що розходяться, Толстовської думки, її музичному ритмові, образній будові». — сказав в інтерв'ю журналістам С. Бондарчук [12].

П'єр Безухов, зіграний С. Бондарчуком, був близький йому психологічно. Масонські шукання героя режисер-актор С. Бондарчук змальовує і співставляє зі Сквородинськими пошуками філософії правди життя. І тут ми звертаємо увагу: сам Л. Толстой відзначав, що «геніальний український мислитель йому духовно близький» [3, С. 180]. Скворода прагнув жити серед простого люду, і Толстой весь час мріяв про селянське буття: до простого життя він, врешті, і пішов з панської садиби. Г. Сквороду і Л. Толстого розділяло століття. С. Бондарчук як актор і режисер, певною мірою ці дві великі постаті поєднав. За романом П'єр — чужий світові, і не лише за своїми зовнішніми ознаками, вчинками та походженням. Його мислення також неординарне: «Те саме, чим він раніше мучився, чого шукав постійно, мету життя, тепер для нього не існувало. Ця мета життя, яку шукав, тепер не випадково не існувала для нього лише в дану хвилину, але він відчував, що її немає і не може бути. І ця відсутність мети давала йому те повне, радісне відчуття свободи, яке в цей час складало його щастя. Він не міг мати мети, бо тепер мав віру. — не віру в які-небудь правила, чи слова, чи помисли, проте віру в живого, завжди відчутного Бога. Раніше він шукав його в цілях, які він ставив собі. Цей пошук мети був лише пошуком Бога: і раптом він узнав в своєму полоні не словами, не роздумами, але безпосереднім відчуттям про те, що йому давно вже наговорила нянюшка: що Бог ось він, тут, скрізь... В усьому близькому, зрозумілому він бачив лише обмежене, дрібне, житейське, нісенітне... Тепер же він навчився бачити велике, вічне і безкінечне в усьому»... [14].

В останні роки життя С. Бондарчук в його творчих планах було ще одне звернення до української тематики — давно виношений план — екранізації повісті «Тарас Бульба», в якій він мав намір

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

виконати головну роль. На жаль, цьому не судилося здійснитися.

Свої знання, майстерність С. Бондарчук разом з дружиною актрисою І. Скобцевою передавав талановитій молоді. З 1971 року він викладав у Всесоюзному Державному інституті кінематографії, керував режисерською та акторською майстернею. «Ні на хвилину не забувай, що ти артист, до твого голосу, до образу, створеного тобою в кіно і в театрі, прислухається глядач, неси йому своє серце громадянина, неси ідеї, які звеличують його, які кличуть на великі звершення, до мужності та героїзму. — ось в чому, по суті, полягало ідейне кредо Бондарчука-актора і педагога» [14].

С. Бондарчук — режисер і актор кіно — здобув всесвітню славу і визнання. Є. Євтушенко, автор передмови до книги спогадів С. Бондарчука «Желание чуда», писав: «Книга Бондарчука — це його «заповіт» всім молодим, які входять в прекрасний світ мистецтва. Вони раніше мають бути підготовлені до того, що робота буде «пекельною». Ті, хто очікує від мистецтва райського життя, ламаються. Лише готовність до щоденної самопожертви виконує творців» [15].

Не поривають зв'язків з Україною і його діти. Син — актор і режисер — Фелір Бондарчук, нещодавно разом з сестрою Оленою, зняв документальний фільм, присвячений своєму батькові. Часто він приїздить в Україну для роботи в телепрограмах. Олена Бондарчук — дебютувала в кінофільмі українського режисера М. Машенка «Паризька драма» (1983). Заслужена артистка Росії, Наталія Бондарчук часто приїздить до Києва, і відвідує Херсонщину, шануючи ту землю, що зростили її батька, і яка подарувала світові видатного діяча сучасного кіномистецтва Сергія Бондарчука.

1. Бондарчук С. Воспитание правдой. — М., 1993.
2. Довженко О. Арсенал. Шорс. — К., 1986.
3. Бондарчук С. Желание чуда. — М., 1981.
4. Стишова Е. Что позволено кесарю // Независимая газета. — 2000. — 26 сент. — С. 7.
5. Высторобец А. Сергей Бондарчук. Судьба и фильмы. — М., 1991. — С. 34
6. Шалуновский В. И. Сергей Бондарчук. — М., 1959. — С. 7.
7. Ханютин Ю. М. Сергей Бондарчук. — М., 1962. — С. 36.
8. Туманова Н. Талант и труд. Творчество народного артиста СССР Сергея Бондарчука: Учебное пособие. — М., 1961. — С. 22.
9. Цит. за журналом: Искусство кино. — 1980. — № 9. — С. 137.
10. Машенко Н. Праздник // Радуга. — 1980. — № 8. — С. 137.

11. Бахтин М. М. Архитектоника поступка // Бахтин М. М. *Ars vetus — ars nova.* — К., 1999. — С. 199.
12. Толченова Н. Мера красоты. — М., 1974. — С. 119.
13. Толстой Л. Война и мир. — Т. 4. — М., 1981. — С. 156–157.
14. Подвиг В. П., Черненко А. Ф. Мастерская Сергея Бондарчука. — М.: Искусство, 1985. — С. 7.
15. Евтушенко Е. Искусство как точка опоры // Бондарчук С. *Желание чуда.* — М., 1981. — С. 6.

С. М. Ляшко

ЛЕГЕНДА ФУТБОЛУ — ВІКТОР КОЛОТОВ

*«Як тільки гра набиває краси, що нею
можна милуватися, одразу стає
очевидною цінність гри для культури».*

(Й. Гейзінга)

Неможливо уявити нації та їх культури без улюблених спортивних ігор, а пантеон національних героїв — без спортивних зірок. Хто стає футбольною зіркою, чиї постаті «обростають» барвистими легендами? Як правило, це талановитий, яскравий форвард, який вміє забивати чудоголи, що надовго залишаються в пам'яті вболівальників. Саме завдяки йому «гра набиває краси» і «стає очевидною її цінність для культури» [1].

Основне амплва футболіста Віктора Михайловича Колотова — хавбек, півзахисник. 22 м'ячі в ворота противника в 55 іграх за збірну СРСР вивели В. Колотова на 4-те місце після «чистих» форвардів О. Блохіна, В. Іванова, Е. Стрельцова. 100-й м'яч, забитий ним 17 вересня 1979 р. в матчі із «Зенітом», увів його до членів символічного клубу імені Г. Федотова. Причому першим хавбеком в цьому списку. Це та багато іншого до снаги людині, наділеній талантом від Бога.

Суха довідка про досягнення одного з найкращих футболістів радянського і українського футболу 70-х рр. ХХ ст. В. М. Колотова могла б виглядати таким чином.

Заслужений майстер спорту СРСР, заслужений тренер України, чемпіон СРСР (1971, 1974, 1975, 1977, 1980). Володар кубка СРСР (1974, 1978). Володар Кубка кубків (1975). Суперкубка УЄФА (1975). Бронзовий призер Олімпійських ігор 1972, 1976 рр. (в 11 матчах забив 5 м'ячів). 37 разів брав участь в матчах єврокуб-